

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційне дослідження
Бенчука Віталія Олександровича
«Агресія РФ проти України у масовій свідомості мешканців
Донецької області (2014-2019 рр.)»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 032 Історія та археологія

Дев'ятий рік російсько-української війни породив чималу кількість різножанрової літератури, в якій висвітлюються численні аспекти найжорстокішої в повоєнній історії Європи агресії. Очікувано, що її лівова частка належить самим українським інтелектуалам, які намагаються зрозуміти витoki та сутність сучасної трагедії українства, а також спробувати спрогнозувати хоча б недалеке майбутнє. Своє авторитетне бачення в цьому обговоренні запропонував і автор рецензованого дисертаційного дослідження, який протягом останніх п'яти років опрацьовує складну проблематику проєкції агресії РФ проти України у масовій свідомості мешканців Донецької області (2014-2019 рр.). Темою своєї праці В. О. Бенчук обрав саме трансформацію свідомісних явищ і процесів, що більш характерно для соціологічного дослідження. На наше переконання, для історика більш властивим було б сфокусуватися на еволюції процесів в історичній пам'яті чи історичній свідомості.

Цілком прийнятною є структура дисертації. Вона відповідає поставленим завданням і дає можливість з достатньою повнотою висвітлити основні проблеми даної теми. Матеріал викладено на підставі проблемно-хронологічного підходу логічно і послідовно. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (поділених на підрозділи), висновків, списку використаних джерел і літератури (алфавітної побудови), а також цікавих додатків.

Розлоге доведення В. О. Бенчуком багатоаспектної актуальності обраної теми не залишає сумнівів у її наукознавчій важливості та громадській запитаності. Не викликає зауважень і авторське формулювання об'єкта та

предмета дослідження, його мети і завдань, географічних меж, а також практичного значення дисертації. Новизну результатів дисертаційної праці засвідчує залучення широкого кола різнопланових джерел та здійснений на їхній підставі всебічний компаративний аналіз особливостей відображення у масовій свідомості мешканців Донецької області агресії РФ проти України. Відповідають необхідним вимогам і технічне оформлення тексту та наукового апарату роботи. Разом із тим, більшої обґрунтованості вимагає запропонована дисертантом верхня хронологічна межа дослідження, адже не пояснено, яким чином саміт лідерів країн нормандського формату у Парижі за участю Президента України вплинув на масову свідомість населення Донецької області, що є предметом дослідження.

Перший розділ «Історіографія, джерела та методологія дослідження» традиційно складається з трьох частин, в яких визначений стан та провідні напрями опрацювання теми, характеризується й класифікується комплекс джерел, висвітлюються основні теоретико-методологічні засади наукового пошуку. В першому підрозділі Автор аналізує чималу за обсягом історіографію проблеми за хронологічним критерієм, відтворюючи якісні зміни в осмисленні феномену російської агресії протягом останніх восьми років. При цьому вповні аргументовано дисертант найбільш розлого з'ясовує позиції українських колег, відтворюючи кількісне зростання літератури російської агресії й якісну зміну історіографічного дискурсу – від аналітичних спостережень до глибоких концептуальних висновків. Відзначимо, що В. О. Бенчук характеризує всю літературу російсько-української війни, що з огляду на її розлогість неможливо у рамках підрозділу, а слід було детальніше сфокусуватися на історіографії обраних для дослідження питань.

В другій частині першого розділу дисертант звертається до аналізу джерельної бази дослідження. Цілком виправдано він вказує на особливість джерельного підґрунтя своєї роботи, адже залучений масив різнопланових текстів стосується недавнього минулого і формування джерельної бази на

сьогодні надалі триває. Всю сукупність опрацьованих матеріалів В. О. Бенчук поділяє на документальні (архівні документи, нормативно правові акти (закони та підзаконні акти, доповідні записки, листи, протоколи, постанови); наративні (спогади і мемуари); матеріали періодичної преси. При цьому дисертант не повністю узasadнено «інтерв'ю» з російськими терористами відносить до наративних джерел, адже це звичайні пропагандистські тексти, які лише озвучувалися згаданими «авторами». Певну проблему для джерелознавчого аналізу складають і наративні тексти, що містяться в архіві автора: на наше переконання, слід було їх викласти хоча б на власній платформі в одній із соцмереж, щоби зацікавлений дослідник міг простежити коректність інтерпретації присутньої в них інформації. Та загалом залучена сукупність джерел є доволі репрезентативною і достатньою для реалізації поставлених завдань.

У першому розділі вміщено й окремий методологічний підрозділ, в якому розглянуто теоретичні підстави проведення дослідження. В першу чергу дисертант зосередився на з'ясуванні ключового поняття «масова свідомість», а відтак проаналізував евристичні можливості обраних методів дослідження. Загалом, проведений В. О. Бенчуком огляд історіографії проблеми та джерельної бази дослідження засвідчив глибоке знання означеної теми та достатнє володіння ним методикою історичного дослідження.

Другий розділ дисертації «Особливості формування донецької ідентичності» зосереджений на всебічному з'ясуванні соціально-економічних чинників, а також політичних й культурно-духовних аспектів формування донецької ідентичності. Щоби бути більш переконливим у своїх висновках, дисертант обирає значну часову перспективу – від ранньомодерних часів, що вочевидь є надмірним часовим контекстом з огляду на транзитний характер території сучасного українського Донбасу та його, за слушним спостереженням самого Автора, штучний територіально-адміністративний статус. Цілком справедливо В. О. Бенчук відводить спеціальну увагу

специфіці формування російсько-українських взаємин у регіоні, віднотовуючи маніпулятивність у ставленні до цієї проблеми проросійських еліт регіону, які створили з неї інструмент постійного шантажу центральної влади у Києві.

В третьому розділі «Реакція мешканців Донецької області на російську агресію в 2014 р.» авторська увага сфокусована на двох ключових проблемах: ставленні населення до «російської весни» і настроях на підконтрольній території України, а також особливостях висвітлення засобами інформаційного впливу суспільно-політичного протистояння і збройного конфлікту. Щоправда, замість безпосереднього з'ясування сприйняття українцями Донбасу фактів агресії В. О. Бенчук надмірно, на нашу думку, заглибився у реконструкцію загальнознаних подій т. зв. «російської весни». Зрештою, дисертант дійшов аргументованого висновку, що більшість населення регіону виступало за збереження його у складі України і саме російська військова інтервенція розділила Донбас на дві частини (підконтрольну Україні та на тимчасово окуповану).

При з'ясуванні особливостей висвітлення місцевими мас-медіа суспільно-політичного протистояння і збройного конфлікту, В. О. Бенчук ретельно опрацював контент низки місцевих часописів різної політичної орієнтації («Вечерний Донецк», «Донецкий кряж», «Донеччина» та «Приазовский рабочий»). Він слушно вказав, що їхня позиція залежала від багатьох чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру. Разом із тим, дисертант непереконливо, на нашу думку, припустив, що зміст газетних дописів був відображенням стану масової свідомості населення регіону. Цей зміст, як видається, першочергово відображав позицію видавців і господарів видань. Для того ж, щоб простежити кореляцію контенту цих газет та свідомості місцевого населення, слід було з'ясувати масову рецепцію опублікованих на їхніх шпальтах дописів. Таких досліджень, скільки знаємо, не проводилося.

Остання частина роботи відведена з'ясуванню змін настроїв різних верств спільноти донецького регіону протягом 2015-2019 рр. Цілком виправдано цю проблему В. О. Бенчук з'ясовує окремо стосовно мешканців підконтрольних Україні територій та населення тимчасово окупованих земель. У першому випадку, спираючись на соціологічні дослідження авторитетних інституцій, дисертант переконливо довів, що думки та настрої мешканців підконтрольної української території, попри безперевні інформаційні атаки російської пропаганди, еволюціонували на користь загальноукраїнських тенденцій. Свідченням цього стало не лише зростання прозахідних симпатій, але й погляди на можливе врегулювання проблеми з позицій української територіальної цілісності.

Зрозуміло, що значно складніше згадані процеси було відстежити стосовно населення окупованих українських теренів. Втім, і з цим викликом дисертант впорався і аргументовано довів, що суспільно-політичні настрої на тимчасово непідконтрольних територіях зазнали істотних трансформацій, адже окупувавши окремі райони Донецької області, РФ утворила ментальний анклав для стрімкої зміни масової свідомості українського населення під цінності «русского мира». В. О. Бенчук слушно наголошує, що тривале перебування цих територій під російською окупацією лише посилюватиме антиукраїнські тенденції. Відзначаючи ґрунтовність цієї частини дисертаційної праці, разом із тим звернемо увагу на можливість залучення до опитування численних переселенців з окупованих і підконтрольних Україні територій Донбасу.

У висновках В. О. Бенчук не просто зібрав підсумкові положення, представлені ним у розділах, але й стисло, у розрізі цілої теми, навів синтетичне бачення провідних тенденцій відображення у масовій свідомості мешканців Донецької області агресії РФ проти України протягом першого п'ятиліття війни. Також на відзначення заслуговують розлогі додатки до дисертації, котрі мають змістовний, а не формальний характер. Разом із тим, у

висновках від В. О. Бенчука хотілося б почути про проблемно-тематичні перспективи дослідження його багатоаспектної теми.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що дисертація В. О. Бенчука засвідчує високий фаховий рівень здобувача. Він зібрав та опрацював різноплановий і обширний джерельний матеріал. Запропоновані ним висновки вносять якісно нове розуміння специфіки рецепції агресії РФ проти України протягом першого п'ятиліття війни у масовій свідомості мешканців Донецької області. Тож враховуючи поданий на обговорення текст роботи і численні публікації Автора, вважаємо, що дисертація Бенчука Віталія Олександровича «Агресія РФ проти України у масовій свідомості мешканців Донецької області (2014-2019 рр.)» є завершеною науковою працею, яка має теоретичну й практичну значущість в галузі історії і може бути рекомендованою до захисту у разовій спеціалізованій раді із захисту дисертаційних досліджень за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Професор кафедри всесвітньої історії
та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка,
доктор історичних наук, професор

Віталій ТЕЛЬВАК

